

Píše Michaela Peroutková

(E*forum, 23. 03. 2023)

Dvojjazyčná publikace ***Mai 1945 in der Tschechoslowakei. Erinnerungen jenseits und diesseits der Grenze. / Květen 1945 v Československu. Vzpomínky na jedné i druhé straně hranice*** (2020) vydaná **Kateřinou Kovačkovou** obsahuje deset vzpomínkových výpovědí o událostech konce druhé světové války v Československu zaznamenané očima pamětníků, kteří byli tehdy dětmi od pěti do patnácti let. Autorka se ve svých záznamech zaměřuje převážně na zážitky spojené s odsunem či vyhnáním německy mluvících obyvatel z Čech a Moravy nebo jejich perzekucí. Jak naznačuje podtitul publikace, jsou zde zachyceny jak vzpomínky těch, pro něž konec války znamenal zásadní zvrát v jejich životech: ztratili totiž své domovy a museli se adaptovat na nové prostředí a začít nový život, tak jsou zde zaznamenaná vyprávění těch, kteří v Československu zůstali nebo zde našli svůj nový domov, nicméně za krušných okolností. Až na jednu výjimku pocházejí všichni pamětníci z německojazyčného prostředí, pouze jeden respondent vyrůstal ve smíšené rodině a jeho rodiče se po záboru Sudet nacistickým Německem přihlásili k české národnosti.

Kniha je opatřena předmluvou autorky psanou z perspektivy dítěte ve školním věku, které „vidí jakousi bílou pásku, která nebere konce. ... [a která] se jí hluboce vryla do paměti.“ (s. 17) I když holčička má o válce a jejích důsledcích jen velmi mlhavé povědomí, je to předzvěst konce bezstarostného života a začátku strastiplného období. Autorka se tak snaží čtenáři přiblížit rozpoložení a pocity respondentů tehdy zažívajících hrůzy konce války, což však zároveň navozuje určitý tón nevinnosti a naivity, který může vést ke zjednodušení, popřípadě i ke zkreslení historických událostí. Autorka v předmluvě deklaruje, že si je vědoma subjektivity vyprávění pamětníků, hovoří o „rodinné tradici vyprávění“ (s. 20) a zcela úmyslně do něj nezasahovala, aby si čtenář utvořil svůj vlastní názor. Vzpomínání na dávnou minulost je vždy subjektivní a tudíž víceméně zkreslené, a proto by pomohlo, kdyby Kovačková zkorigovala nebo vysvětlila nepřesné a zavádějící údaje odkazem v poznámkovém aparátu nebo jiným vhodným způsobem. Čtenář by se tak lépe zorientoval v textu a byl by tak upozorněn na odchylky od reálných skutečností. Jako příklad lze uvést jedním pamětníkem vzpomínanou „žlut[ou] pásk[u] na rukávu“ (s. 97). Pravděpodobně má pamětník na mysli bílou pásku označující v té době německé obyvatelstvo, žluté pásy se v žádných situacích nevyskytovaly. Problém se záměnou barev spočívá v tom, že žlutá barva vnímaná v té době jako stigma vyvolává asociaci s židy, kteří museli v době nacistické diktatury nosit žlutou hvězdu. Nabízí se, že se pamětník ať už vědomě či nevědomě identifikuje s židovskými oběťmi, což vyvolává zcela zkreslené vnímání historie, kdy jsou zaměněni pachatelé a oběti. Podobně je tomu ve vyprávění paní Sieglinde, když líčí, jak její bratr byl s ostatními „odvezen do koncentračního tábora

Rabštejn, kde byli vystaveni nejtěžšímu mučení.“ (s. 155) V době líčení událostí po skončení války koncentrační tábor Rabštejn, zřízený mimochodem Hitlerem, už nefungoval. Byl používán k soustředění zadržených členů NSDAP, příslušníků gestapa, SS, SA a dalších aktivních podporovatelů nacistického Německa. Výrok „odvezen do koncentračního tábora“ opět navozuje představu, že byl bezdůvodně jako nevinná oběť (jako židé po dobu Hitlerova režimu) odvezen do internačního tábora nacistického typu. Běžný čtenář zachytí tuto informaci, ale už neví, že tomu historicky tak být nemohlo, neboť nacistické koncentrační tábory byly zrušeny s koncem války. Skutečnost, že se z některých nacistických koncentračních táborů staly internační tábory pro Hitlerovy přívržence a Němce určené k odsunu, by bylo vhodné vysvětlit. Ve výčtu podobných nesrovnalostí by bylo možné pokračovat.

V podobně zjednodušujícím duchu je koncipována celá publikace, když proklamovaným cílem je „pohlédnout na to, co bylo, zakončit to, usmířit a nechat za sebou.“ (s. 19) Publikace je sice určena široké veřejnosti a nečiní si nárok na odbornou práci, přesto by i populárně naučná práce měla být psána v souladu se zásadami kritického myšlení. Absence kritického přístupu může mít za následek zásadní nepochopení nebo zjednodušení historie, jehož výsledkem nemusí být nutně deklarované smíření, nýbrž spíše vychýlené či rozporuplné vnímání hodnot, jako jsou zodpovědnost, láska k bližnímu a utrpení. Je škoda, že zajímavé a bezpochyby přínosné vzpomínky pamětníků nejsou zpracovány jednotně a systematicky, ale spíše nahodile. Na jedné straně je v práci zachycených šest rozhovorů, z nichž tři jsou převzaté z databáze organizace Post Bellum, a na druhé straně pracuje vydavatelka se čtyřmi písemnými vzpomínkami pamětníků, z nichž jedno vyprávění je převzato z nezveřejněného rukopisu (Baldur Tomandl). Ústní a písemná forma vzpomínání jsou jako zdroj subjektivního vnímání historických událostí velmi odlišné, neboť rozhovory se pojí svou povahou s metodou orální historie a písemné paměti s hermeneutickým výkladem textu. Není jasné, proč autorka při písemném zaznamenání ústních výpovědí používá třetí osobu jednotného čísla a u písemných vzpomínek Ich-formu, přičemž se nabízí pravý opak.

Díky dvojjazyčnosti je knížka Kateřiny Kovačkové přístupná jak českému, tak německému čtenáři a nabízí německé a české narativy na dramatické události let 1945-1946. Je zajímavá a přínosná pro laickou veřejnost, která má zájem o historii a chce se dozvědět víc o osudech německy mluvících obyvatel na našem území, kteří jsou součástí české minulosti. Největší přínos lze spatřovat v rozmanitosti jednotlivých příběhů vykreslujících jak antifašisty, tak německé nacionalisty podporujících Hitlera, nebo potomky českých evangelických exulantů tzv. repatrianty prchající v roce 1945 před Rudou armádou z Východního Pruska, neboť se v nich odráží komplexnost minulosti a složitý pohled na ni. Je škoda, že autorka nepodrobila publikaci editorské práci a nedoplnila text o vysvětlivky, které by pomohly lepšímu pochopení spletitých a traumatických historických událostí. Na konci knihy jsou uvedené zdroje fotografií, které doprovázejí jednotlivé příběhy. Chybí zde závěr a seznam literatury, což spolu s ostatními zmíněnými aspekty činí publikaci spíše popisnou než odbornou.

Kateřina Kovačková (Ed.): *Mai 1945 in der Tschechoslowakei. Erinnerungen jenseits und diesseits der Grenze. / Květen 1945 v Československu. Vzpomínky na jedné i druhé straně hranice.* Berlin / Münster: LIT Verlag, 2020, 191 s.

www.ipsl.cz